

vika Salvatorja z mnogimi svetovnimi razstavami postavljajo nadvojvodo kot enega najbolj uglednih obiskovalcev 1. Istrske pokrajinske razstave leta 1910 v Kopru, ki jo je komentiral in pohvalil in zdi se, da prav s stališča "sapere enciclopedico e pubblica utilità". O tem je pisala prav B. Mader že v koprskih *Annales*.

Organizatorji obljublajo v kratkem zbornik referatov.

Pred simpozijem in ob njem so bile še spremljajoče aktivnosti. Že 4. avgusta so v pristanišču sv. Roka pri Miljah organizatorji predstavili spominsko razglednico in poseben poštni žig. Med srečanjem so v poslopju knjižnice G. Millo, kjer je srečanje tudi potekalo, odprli kar dve razstavi. Prvo so pripravili učenci (in seveda tudi učiteljice) osnovne šole Zindis o učni naravovarstveni poti, drugo pa avstrijsko-madžarska slikarka Katalin Albrecht Nagy z motivi iz krajev, kjer je potoval Ludvik Salvator.

Avgust Lešnik

RUDOLF GOLOUH (1887–1982) v ognju socialnih idej in gibanj. Spominski zapis ob 120-letnici rojstva in 25-letnici smrti.

Rudolf Golouh – vodilni medvojni slovenski socialistični politik, delavski voditelj, udeleženec mirovne konference v Parizu (1919), poslanec v ustavodajni skupščini Kraljevine SHS, podžupan občine Maribor, sodelavec OF v Ljubljani, interniranec v koncentracijskem taborišču Dachau, izvrsten govornik, neumoren novinar, publicist, književnik in še bi lahko naštevali – se je rodil 23. oktobra pred 120 leti v Kopru.

Pričujoči zapis govori o Golouhových pogledih na družbeno dogajanje in čas, ki ga je sam doživljal pa tudi aktivno soustvarjal, še posebno v prvi polovici prejšnjega stoletja. Na tem mestu naj spomnim le na nekatere ključne dogodke in procese, ki so usodno zaznamovali to obdobje: dve svetovni vojni (1914–1918, 1939–1945) in z njima neposredno povezane 'krivične' mirovne pogodbe; tri ruske revolucije (leta 1905 ter februarška in oktobrška leta 1917), ki so vsaka po svoje vplivale na razcep dotlej enotnega socialističnega delavskega gibanja na socialnodemokrasko in komunistično krilo (tako v nacionalnem kot v mednarodnem okviru); pojav treh totalitarnih režimov (fašizma, nacizma, stalinizma); izbruh in posledice dotlej največje svetovne gospodarske krize (1929); razmah medvojnega demokratičnega (boj za splošno, enako in tajno volilno pravico) ter sindikalnega gibanja, ki ne zahteva zgolj 8-urnega delovnega časa in realnih mezd, pač pa tudi uzakonitev socialnega zavarovanja (kot temelja socialne države) po zgledu nemške weimarske ustave (1919); nadalje španska državljanska vojna (1936–1939) in z njo povezana solidarnostna pomoč mednarodnih brigad, razmah ljudskofrontnega in narodnoosvobodilnega gibanja in tako naprej.

Vsa ta bogata bera dogodkov mednarodnih razsežnosti je brez dvoma v večji ali manjši meri odmevala pa tudi vplivala na družbene procese v novonastali Kraljevini SHS oziroma kasnejši Kraljevini Jugoslaviji. Seveda pa ne gre prezreti nekaterih posebnosti, ki so kardinalno zaznamovale in determinirale tudi naš (slovenski) družbeni prostor in čas. Na prvem mestu velja omeniti poskus oblikovanja lastne (slovenske) državnosti ob koncu prve svetovne vojne, ki – kot vemo – zaradi spleta nam neugodnih mednarodnih razmer ni dal tako želenega rezultata (šlo je pač za ozemlje, ki je do konca vojne spadalo v okvir poražene habsburške monarhije). Nič manj 'krivi' niso bili tedanji najodgovornejši slovenski (in hrvaški) neodločni politiki; namesto da bi na razgovorih v Beogradu vztrajali pri (kon)federativni ureditvi nove skupne države (kakor jo je predvidela *ženevska deklaracija*, podpisana 9. novembra 1918), v katero sta se združila dva različna svetova – vzhodna in zahodna civilizacija – so proti volji svojega ljudstva (spomnimo se samo zbiranja podpisov za podporo *majniški deklaraciji* v zadnjem letu vojne) pristali na centralizirano monarhijo z omejenim parlamentarizmom: "Naša avstro-madžarska stvarnost se je pijano zakotalila pod prestol Karadjordjevičev kakor prazna steklenica piva v smeti", je ta usodni razplet sarkastično pokomentiral Miroslav Krleža. Nič manjše razočaranje niso pomenile nove državne meje. Za Slovence, ki so izstopili iz kulturnega in civilizacijskega kroga srednje

Evrope ter se pridružili tujemu levantinskemu svetu v upanju, da bodo z njegovo pomočjo ohranili svojo etnično celovitost, sta pomenila rapalska pogodba in koroški plebiscit (1920) bolečo rano in veliko razočaranje. Potem ko so stoletja živeli pod isto oblastjo v habsburški monarhiji (čeprav razdeljeni na njene različne dežele), so se naenkrat znašli razkosani na štiri med seboj sovražne države, s tretjino naroda, podrejenega tujcem. V tem kontekstu lahko samo pritrdimo ugotovitvi prof. Jožeta Pirjevca: "... kako zelo se je naš bivanjski prostor zožil zaradi novih meja, ki jih je prinesel propad habsburške monarhije".

Nič bolj uspešna ni bila novonastala država pri reševanju zapletene notranje (socialne in nacionalne) problematike; še več, Kraljevina je padla v obdobje tako imenovane velike politične nestabilnosti (1921–1928), v katerem je "skupščina postala cirkus, vlada komedija, država pa norišnica", kot je bistroumno in slikovito komentiral takratno politično sceno srbski politik Dragoljub Jovanović. Njegove besede potrjujejo statistični podatki: v omenjenem obdobju se je zvrstilo 25 vlad s povprečno življenjsko dobo štirih mesecev. Podobno so dogajanje na jugoslovanski notranji sceni ocenjevali v tujini, na primer ameriški poslanik John Prince: "Konec koncev, slabe izkušnje, ki jih je doživela vsaka diplomatska misija v Beogradu v obdobju tako imenovanih narodnih vlad, nas prepričujejo, da ti ljudje še zdaleč niso zreli za demokracijo". Pot k državnemu udaru je bila odprta; ne gre pa spregledati, da je bil dejanski cilj puča kralja Aleksandra (6. januarja 1929) srbizacija vse države, zamaskirana pod plaščem politike tako imenovanega integralnega jugoslovanstva (*en kralj, ena država, en narod, en jezik*). Sredi tridesetih let (po nasilni Aleksandrovi smrti 9. oktobra 1934) je bilo v državi sicer zaznati postopno liberalizacijo političnega življenja, ki pa – kot je znano – ni več mogla ohraniti Kraljevine, o čemer priča ne nazadnje tudi aprilsko (1941) razsulo takratne oblasti. Tak je bil torej družbeni (politični, ekonomski, socialni, kulturni) okvir, ki je determiniral vlogo Rudolfa Golouha, tako "igralca" kot "gledalca", v slovenskem (in jugoslovanskem) družbenem prostoru takratnega časa.

Če pobrskamo po Golouhovem življenjepisu, se zdi, da je bila prav njegova mladostniška vedoželjnost, s katero ga je bogato obdarila mati narava, odločilna za oblikovanje njegovih smelih (beri revolucionarnih) političnih nazorov. Takole piše: "... mnogo sem bral. V tržaški Mestni knjižnici so se smejali, ker sem si izposojeval knjige kar po zaporednih številkah v knjižnem seznamu, ne glede na vsebino, od romanov do gledaliških iger, zgodovinskih, prirodoslovnih, geografskih in drugih razprav ... Na mojo politično usmeritev v rani mladosti je vplival znani apel Petra Kropotkina (op. ruski revolucionar in mislec /1842–1921/, utemeljitelj anarhističnega komunizma, geograf in raziskovalec Sibirije) na napredno mladino vsega sveta ... Kropotkinovi spisi

(*Osvojitev kruha, Besede upornika ...*), pa tudi Zolajev naturalizem, so me v pravem času opozorili na socialno vprašanje".

Teoretično srečanje z anarhizmom, predvsem pa dejstvo, da v Trstu ni bilo malo delavcev, ki so jim bile knjige Petra Kropotkina domače (zlasti mlajši generaciji se je zdel boj za socialne reforme in postopno izboljšanje življenjskih pogojev širših slojev prepočasen, od tod radikalizem in zavračanje reformizma), je Golouha pripeljalo na misel, da bo tržaškemu delavstvu najbolj pomagal z izdajanjem anarhističnega glasila: "Štejem si v čast, da sem bil, komaj sem stopil v 18. leto (1905), urednik lista ... Listu smo dali ime *Germinal*, po znanem romanu Emila Zolaja". Glasilo je redno izhajalo dobro leto, nakar ga je oblast prepovedala. Golouh je nemudoma ustanovil novo glasilo *Il Germe*, ki mu je policija upihnila luč življenja po šestih mesecih. Enaka usoda je doletela tudi naslednja dva lista: *L'Aurora* in *Il Pensiero*. Golouh se spominja, da so bili ljudje, ki so se zbirali okrog teh listov, "nenavadno požrtvovalni in polni zanosu. Med njimi je bilo največ delavcev in študentov obeh narodnosti – italijanske in slovenske. Bilo je tudi nekaj intelektualcev in žensk ... V svobodnem združenju ljudi različnega stanu in različne kulture – organizacije med nami ni bilo, nekateri so jo celo odklanjali, češ da ovira osebno svobodo – smo se bavili predvsem z vprašanjem svobodnega socializma in njegove realizacije. Socialistično urejeno družbo smo si predstavljali kot svobodno asociacijo ljudi, povezanih v celoto le po nekih splošnoveljavnih etičnih načelih, kot svet, v katerem ne bo več meja, kjer bo imperializem nepoznan pojem, kjer ne bo ne podrejenih ne nadrejenih, na kratko kot *libertarizem*, kakor smo ga imenovali med sabo".

Takratna tržaška policijska oblast je očitno sklenila narediti konec anarhistični propagandi, ki se je širila prek anarhističnih glasil, saj je Golouha najprej zaprla, nato pa izgnala "z vsega deželnega teritorija cesarsko-kraljevega svobodnega mesta Trst", čeprav v avstrijski zakonodaji za tak ukrep ni bilo zakonite podlage. Na intervencijo socialističnega poslanca G. Oliva, zelo popularnega in simpatičnega organizatorja tržaškega delavstva, ki je zagrozil z interpelacijo v dunajskem parlamentu, je oblast po dobrih dveh letih vendarle rešila Golouhovo pritožbo in razveljavila svoj nezakoniti izgonski odlok. Potem ko se je leta 1910 vrnil v Trst, se je pridružil *Jugoslovanski socialno demokratični stranki* (JSDS).

"Nikdar nisem pozabil, da sem Slovenec, čeprav sem hodil v italijanske šole, ker slovenskih takrat v Trstu še ni bilo. Zanimal sem se stalno za vse, kar se je v malem slovenskem svetu dogajalo, toda vse v njem se mi je takrat zdelo nekam nedognano, zapoznelo in okorno", se spominja Golouh. V tržaškem Delavskem domu, kjer so se shajali italijanski in slovenski delavci, se je srečal z vodilnimi organizatorji slovenskega socialno demokratičnega delavstva. "S prvega razgovora z Etbinom Krista-

nom sem odšel z deljenimi vtisi. Kristan je bil politični in kulturni delavec širšega formata, dober retorik in spreten novinar. V svojih predavanjih je globlje prodiral v probleme tistega časa, čeprav je bilo tudi v njegovih govorih precej nemške šablone. Pa se mi je kljub temu zdel nekam teatralen, nenaraven ... V tistih dneh sem spoznal Ivana Cankarja. Kakšna nenavadna osebnost! Ves jasen, naraven, iskren, preprosto komunikativen in vendar samosvoj ... Iskreno je bil predan socialistični ideji in zaupal je v prebujajoče se ljudske sile. Bil je Slovenec od nog do glave, koreninil je z vsem svojim bistvom v slovenskem ljudstvu, ki ga je kot malokdo resnično ljubil; po vsej svoji miselnosti pa je bil hkrati univerzalno človeški", se spominja Golouh.

Trst je slovel kot najbolj socialistično mesto v Avstriji. Slovensko delavsko gibanje v Trstu je bilo takrat že precej močno, saj je bilo v nekaterih mestnih okrajih več slovenskega socialističnega delavstva kot italijanskega. V živahno organizacijsko delo je kmalu posegel tudi Golouh. "Shodi in predavanja so bili na dnevnem redu v mestu in na deželi ... Kmalu sem se znašel tudi sredi novinarskega dela. Sodeloval sem pri *Rdečem praporju* in urejal hkrati tri sindikalna glasila (*Železničar*, *Stavbinski delavec*, *Kamnarski delavec*)." V svojih spisih je med prvimi na Slovenskem nasprotoval oportunitizmu, ministerializmu in zlasti avstromarksizmu JSDS. Od leta 1913 je začel objavljati svoje pesmi z revolucionarno in nacionalno vsebino, uspešno pa je prevajal v italijanščino tudi Cankarja (*Dunajski večeri*, *Hlapec Jernej*) in Župančiča (*Ob Kvarnerju*).

Z izbruhom svetovne vojne je ohromela politična aktivnost v monarhiji; še posebno je bil prizadet tisk z vojno cenzuro. "Stranka (JSDS) v Trstu je z izjemo nekaj bežnih poskusov ostala brez tiska", se spominja Golouh. "Pomanjkanje medsebojnih zvez in javnega delovanja smo skušali nadomestiti s predavanji (Ivana Cankarja, Lojzke Štebijeve, Henrika Tume, Albina Prepeluha idr.), ki smo jih imeli v okviru delavskega izobraževalnega društva *Ljudski oder*. Še posebno aktualno je bilo vprašanje v zvezi z vojno in stališčem stranke do vojne. To vprašanje je stopilo ostro v ospredje zlasti potem, ko je ljudske plasti vzdramilo in vzvalovilo gibanje za zedinjenje jugoslovanskih narodov. To gibanje je kmalu zajelo vso Slovenijo in tudi najbolj okoreli voditelji slovenske socialne demokracije, ki so se še oklepali stare miselnosti, niso mogli več brezbrizno mimo." Golouh se je zavzemal, podobno kot Cankar, za združitev Slovencev v Jugoslaviji kot zvezi enakopravnih narodov. V političnem razhajanju slovenskih socialnodemokratskih voditeljev se je pridružil skupini *Socialistična omladina*, ki je izdajala svojo revijo *Demokracija* (1918–1919), kjer je bil Golouh, ki mu novinarska in uredniška žilica ni dala miru, še posebno aktiven. O razhajanjih v stranki je zapisal: "Ob zlomu Avstrije smo imeli na območju Jugoslavije več socialističnih strank: srbsko, hrvaško, slavonsko, vojvodinsko, bosensko-hercegovsko, dalmatin-

sko in slovensko. Vse te stranke je bilo treba reorganizirati in združiti v eno samo stranko. Na jugu države je bilo to gibanje bolj spontano. Število članov je bilo sicer omejeno, vendar so imeli precejšen vpliv na ljudske množice. V Sloveniji pa je bilo nasprotno: delavsko gibanje je bilo zelo disciplinirano, miselno pa je bilo, zlasti vodstvo, pod vplivom avstromarksizma, torej manj revolucionarno in manj dosledno pri reševanju nacionalnega vprašanja. To je boj dveh miselnosti ... Mladina, ki se je pojavila v socialistični stranki kot opozicijsko krilo, je kljub vsemu zahtevala, naj se slovensko delavsko gibanje združi z vsem delavstvom v Jugoslaviji in ustvari enotno bojno fronto."

Po koncu vojne se je začel Golouhov politični vzpon, ko je postal najprej član Narodnega sveta v Trstu; po funkciji je imel tesne stike z začasno deželno vlado v Ljubljani, ki je ob zlomu monarhije prevzela oblast v Sloveniji. Tedaj sta normalizacijo notranjih odnosov v Sloveniji ovirali prodiranje italijanskih čet čez določeno razmejitveno črto do Logatca in nerešeno vprašanje slovenskega dela Koroške. "Zanimivo je", se spominja Golouh, "da sem ob prihodu v Ljubljano našel hudo malo posluha za stvari v zvezi s položajem na Jadranu. Vse večjo pozornost so posvečali Koroški, čeprav je bila z italijansko zasedbo Primorja odtrgana od narodne celote tretjina slovenskega ljudstva." Politična pot je Golouha vodila v Beograd, kjer je bil v slovenski delegaciji skupaj z Josipom Ferfoljo, zadolžen za *jadransko problematiko*. "Po vojni, ko smo z odcepom Primorske izgubili tretjino svojega naroda, nas je ostalo v matični domovini komaj dober milijon. To pomembno vprašanje smo predložili najprej vojnemu svetu v Parizu, potem pa tudi mirovni konferenci, ki se je vse leto (1919) vlekla v Parizu. Storjeno je bilo vse, kar je bilo mogoče. Diplomatski boj med Rimom in Beogradom je bil zelo oster. Nazadnje pa je le obveljal londonski pakt, ki nam je začrtal krivične meje. V imenu delavstva smo v matični domovini in na Primorskem ponovno zahtevali, da je treba to mejo popraviti. Predlagali smo tudi plebiscit, ki naj bi pokazal, koliko slovenskega življa je ostalo onkraj meje. Poudarili smo tudi, da bi bilo umestno rešiti to sporno vprašanje z ustanovitvijo svobodnega tržaškega mesta, ki naj bi bilo vezni člen med Italijo in Jugoslavijo. Na vse te probleme sem v posebnem proglasu, ki sem ga objavil v pariškem *L'Humanité*, opozoril francosko ljudstvo in delavstvo vsega sveta. Napisal sem, kako nevarno je to vprašanje, saj utegne postati ognjišče za novo vojno. Vse smo storili, vendar je na posled ostalo pri londonskem paktu. Še bolj pa je poslabšalo položaj dejstvo, da je v Italiji po notranji revoluciji zmagal fašizem. Ta pa je bil, posebno v Primorju, zelo krut", je kasneje zapisal. Golouh, kot udeleženec mirovne konference v Parizu, pripoveduje tudi naslednjo zanimivo anekdoto: "Stopili smo pred Wilsona. Ko ga je takratni predsednik slovenske deželne vlade (op. Janko Brejc) pozdravil in mu med drugim omenil, da bi

bilo dobro, če bi se coni A, kjer naj bi se plebiscit izvedel, pridružila še Mežiška dolina, je Wilson to odsvetoval, češ kar že imate, obdržite. In pokazalo se je, da je Wilson bolje poznal koroško vprašanje, kakor naši tedanji slovenski politiki in narodovi voditelji."

Potem ko se je Golouh preselil v Ljubljano, je zopet dejavno delal v JSDS, ki jo je čakala – tako kot druge socialnodemokratske stranke – težka preizkušnja idejnega razcepa. S somišljeniki se je odločil za izstop iz JSDS in ustanovitev (marca 1920) prve komunistične organizacije v Sloveniji – *Delavske socialistične stranke za Slovenijo*. V ustanovnem manifestu so zapisali, da politika JSDS "že dolgo ni bila več razredna ..., zato so izgubili vero v stranko", obenem pa pričeli izdajati svoj časopis *Ujedinjenje*. Stranka se je na prvem zborovanju (11. aprila 1920) združila s *Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov)*.

V tem času povojnega revolucionarnega vrenja, stavk, krvavega spopada na Zaloški cesti (aprila 1920) je bil Golouh eden izmed bojevitih voditeljev ljubljanskega delavstva in tudi v vodstvu železničarske stavke. "Štrajk je trajal in vlada ni kazala dobre volje, da bi uredila vprašanje železničarjev. Stavkovni odbor je sklenil, da bodo razširili stavko na vso Jugoslavijo in s tem železničarski štrajk spremenili v solidarnostno akcijo vsega delavstva. To se je tudi zgodilo. Da bi dali stavki poseben poudarek, so sklenili, naj se delavstvo zbere na Zaloški cesti in od tam odkoraka v mesto in manifestira za svoje zahteve. Zbralo se je veliko ljudi, prišli so tudi rudarji iz Trbovelj, in vse bi se verjetno normalno končalo, če ne bi prav v trenutku, ko se je formiral sprevod, ki naj bi obhobil mesto, padel strel. Ta strel pa ni prišel iz množice, temveč z okna bližnjega Leonišča. Tisti, ki je streljal, ni bil prijatelj ljudstva. Ni meril na stražarje, ki so množico zadrževali, temveč na zbrano množico. Nato so streljali še žandarji in na cesti je obležalo 14 mrtvih. 21 ljudi je bilo hudo ranjenih. Množica se je nato razšla po stranskih ulicah in se spet zbrala na travniku pred hotelom Slon, tam, kjer danes stojita nebotičnik in poslopje banke. Tam sem na vogalu zbrani množici povedal, kje tiče krivci za pokol, povedal, da delavstvo ne bo pozabilo svojih žrtev. Pozval sem množico, naj zaupa svojemu stavkovnemu odboru, ki bo izdal nadaljnja navodila. Nato se je množica mirno razla."

Mesec dni kasneje se je Golouh kot slovenski delegat udeležil vukovarskega kongresa KPJ. "Ustanovitev *Delavske socialistične stranke na Slovenskem* je prinesla možnost, da se slovensko delavsko gibanje v celoti, kakor je tudi želelo, pridruži delavski stranki, ki naj bi zajela delavsko gibanje v državi. Sklep o združitvi slovenskega gibanja je bil sprejet na kongresu v Vukovaru. Ta zgodovinsko pomembni kongres, ki še ni dovolj raziskan, je obravnaval vsa sporna vprašanja tistega časa. Slovenski delegati – bilo jih je 25 in so bili vsi izvoljeni na velikih javnih zborovanjih – so na tem kongresu še vedno zagovarjali čisto svoja stališča. Poudarjali so svoje pogle-

de na probleme tistega časa, zlasti na naloge delavskega gibanja v državi, ki je bila pretežno agrarna. Vendar je kongres sprejel resolucijo, da se je treba pri nas bojevati z najbolj revolucionarnimi metodami razrednega boja."

Tej politični direktivi je Golouh nasprotoval; v dani politični situaciji se je kot *centrumaš* vrnil k socialnim demokratom in se preselil v Maribor. Novembra 1920 je bil na listi JSDS izvoljen za poslanca v jugoslovansko ustavodajno skupščino, ki je sprejela vidovdansko ustavo (1921). Od tedaj dalje – do začetka druge svetovne vojne – je bil vodilni socialist v severovzhodni Sloveniji. Njegovo delo je bilo opazno na mnogih področjih, saj je deloval kot novinar (prvi urednik *Delavske politike*), zadružni organizator in deset let kot vodja borze dela, še posebej odmevna pa so bila njegova literarna dela. V pesmih, ki jih je objavljala predvsem v mesečniku slovenske socialne demokracije *Naši zapiski*, je izražal svoj materialistični pogled na svet in protest proti socialnim krivicam. Še prodornejši je bil kot dramatik: *Kriza* – socialna drama v šestih slikah (1928), *Groteska sedanosti* – komedija (1932), *Od zore do mraka* – živalska komedija, basen za odrasle (1935), *Krisalida* – igra v treh dejanjih (1940), *Veseli večer točaja bogov* – groteska v treh dejanjih (1966). "*Kriza* (op. socialna drama) je odlomek naše zgodovine. Govori o velikih štrajkih v Trbovljah, vseh drugih velikih gibanjih, kar jih je bilo tedaj, pa tudi o krizi, ki je nastala v našem delavskem gibanju po vzponu v prvih povojnih letih. Hkrati pa je v njej izraženo upanje, da se bo gibanje, ki je bilo tedaj na tleh (op. leta 1928), spet vzdignilo ... Predstava je imela velik odmev", je zapisal Golouh.

V letih 1933–1935 je bil podžupan občine Maribor. V tem času se je približal široko zasnovanemu ljudskofrontnemu kmečko delavskemu gibanju. Potem ko se je umaknil pred nemškimi okupatorjem (aprila 1941) v Ljubljano, se je vključil v OF; po kapitulaciji Italije so ga nemške oblasti aretirale in odpeljale v koncentracijsko taborišče Dachau. Ob koncu vojne se je zopet vrnil v Ljubljano. Po upokojitvi (1950) je bil honorarni sodelavec Vojaško-zgodovinskega inštituta ter Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. V tem času je uredil zbornik *Socialistično gibanje v Sloveniji* (1961), sodeloval pri izdaji *Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov* (za Slovenijo) v enajstih knjigah ter napisal knjigo *Pol stoletja spominov. Panorama političnih bojev slovenskega naroda* (1966); njegova dramska dela so izšla leta 1976 pod naslovom *Od Krize do groteske*. Svoje bogato življenje je sklenil v Ljubljani 23. decembra 1982.

Golouhova besedila nedvomno potrjujejo, da imamo opravka ne samo s pronicljivim družbenim opazovalcem, pač pa tudi akterjem, ki je bil dovolj blizu oblasti, obenem pa od nje dovolj oddaljen, da je lahko ohranil svoj politični "jaz". In takšen bo ostal tudi zapisan v slovenski zgodovini tistega družbenega časa, ki ga je (ne)posredno (so)ustvarjal.